

Hornemann, Claus Jacob Emil, 1810-90, Læge. Emil H. var en Søn af nedennævnte Professor Jens Wilken H. og fødtes 19. April 1810 i Kjøbenhavn. 1827 dimitteredes han fra Borgerdydskolen i Kjøbenhavn og var allerede som ung medico-kirurgisk Student i selvstændig Lægevirksomhed under den ondartede Koldfeberepidemi i Sydsjælland i 1831. 1833 tog han den kirurgiske Examen (han var den første, der underkastede sig kirurgisk Prøve ved Sygesengen), fungerede derefter som Skibskirurg paa Fregatten «Galathea» og tog 1834 den medicinske Examen. De følgende Aar var han medicinsk Kandidat ved Frederiks Hospital, 1837-39 Reservemedikus under Bang. 1838 tog han Licentiat-, 1839 Doktorgraden og tiltraadte derpaa en stor Studierejse, paa hvilken han først under et langt Ophold i Paris kastede sig baade over klinisk Medicin og Hygiejne - Fag, der den Gang doceredes af banebrydende franske Celebriteter - og derpaa fortsatte de samme Studier i England, hvor den nye franske Skole fandt en selvstændig videre Udvikling, og hvor særlig Hygiejnen var i rask Fremadskriden med afgjort praktisk Sigte. Af denne dygtige Bevægelse blev H. dybt greben og blev senere en trofast og utrættelig Forkæmper for de engelske Synspunkter. Efter sin Tilbagekomst til Kjøbenhavn i 1841 fik han ved sine yderst vindende og tillidvækkende personlige Egenskaber hurtig en betydelig Huslægepraxis, var ogsaa en kort Tid Distriktslæge i Kjøbenhavn og udnævntes 1843 til Læge ved Statens nyoprettede Livrente- og Forsørgelsesanstalt samt dertil knyttede Livsforsikringsanstalt, et Hverv, han derefter varetog i 45 Aar med altid uforanderlig minutøs Samvittighedsfuldhed. Stillingen erholdt han vel nærmest ved sin Onkel, Konferensraad Jonas Collins Indflydelse, men i øvrigt var han netop særlig kvalificeret til Posten ved det indgaaende Studium, han baade under sin Hospitalsansættelse og under sin Udenlandsrejse havde helliget Stethoskopien, og hvorom en 1843 publiceret udførlig «Haandbog ved den kliniske Øvelse» bærer Vidne. Ved dette Tidspunkt var det overhovedet den kliniske Medicin, som fortrinsvis lagde Beslag paa hans videnskabelige Interesse, men snart traadte Hygiejnen i Steden, og det blev paa dette Felt, at han fik sin eminente og velsignelsesrige Betydning for Kjøbenhavn og for hele vort Land.

En reformatorisk Virksomhed paa det hygiejniske, sygdomforebyggende Omraade laa netop ganske særlig for H.s ideelle Personlighed, for hans hele varme philanthropiske Aand, og Trangen til en saadan var i kun alt for fremtrædende Grad tilstede, først og fremmest i Hovedstaden, hvor alle en offentlig Sundhedsplejes Fordringer vare fuldstændig tilsidesatte eller endnu slet ikke vare komne til Orde. Uhumskhed af enhver Art gjorde sig gjældende overalt, med Hensyn til Renovationsvæsen, til Drikkevand, Boliger osv., og herimod skulde der kæmpes; der skulde skaffes Lys og Luft og Renlighed til Veje for derved at fjærne en Hovedkilde til de hærgende Epidemier. Til en saadan reformerende Virken i engelsk Aand, i store Træk, baaren oppe af Menneskekærlighedens og Begejstringens Energi og for øvrigt kun af almindelige fysiologiske Indsigter og sikker sund Sans, var netop H. i udpræget Grad Manden, medens den senere theoretisk-videnskabelige, exakte Detailarbejden i Hygiejnen, saaledes som den efterhaanden udformede sig, navnlig i Tyskland, laa ham temmelig fjærnt.

Efter at have offentliggjort flere hygiejniske Indlæg i «Bibl. f. Læger» og i «Fædrelandet» fik han i 1847 Sæde i det kort i Forvejen i det medicinske Selskab oprettede staaende hygiejniske Udvalg og blev snart som Afløser af Stadsfysikus Hoppe dets Formand. Endnu samme Aar offentliggjorde han en større hygiejnisk Afhandling i Form af en Udvalgsbetænkning til det medicinske Selskab, i hvilken han varmt og indtrængende og med særligt Hensyn til den allerede den Gang truende Kolera paaviser Nødvendigheden af indgribende Reforme i Kjøbenhavns offentlige Sundhedsvæsen. I «Fædrelandet» fremkom han det følgende Aar med lignende Indlæg. Disse Reformspørgsmaal stillede imidlertid foreløbig i Skygge af den udbrudte Krig, hvoraf ogsaa H.s patriotiske Aand blev stærkt greben, saa at han opgav hele sin Virksomhed i Kjøbenhavn for at gjøre Tjeneste ved Hæren; i 1849 modtog han Konstitution som Overlæge ved Lasarettet paa Augustenborg (i 1850 en lignende ved et Lasaret i Kjøbenhavn), i hvilken Stilling han i øvrigt ogsaa

optraadte som Hygiejniker ved at stræbe at modvirke de om sig gribende Lasaretfebre, ligesom der paa hans Initiativ nedsattes en Kommission til Revision af hele Hærens Sundhedsvæsen, af hvilken han blev Medlem.

Efter Krigen kom de betydningsfuldeste Aar i H.s hygiejniske Virksomhed. 1850 forelagde han som Formand i det medicinske Selskabs hygiejniske Udvalg et udførligt «Forslag til en bedre Ordning af den offentlige Sundhedspleje i Kjøbenhavn», hvilket ogsaa udgaves særskilt og satte Gemytterne og først og fremmest de modstræbende, konservative stærkt i Bevægelse. Kort efter offentliggjorde han en Oversættelse af en omfattende officiel engelsk Report om den seneste Koleraepidemi med dertil knyttede Bemærkninger om Forholdene i Kjøbenhavn, og nu begyndte dog hans Agitation at bære Frugt. Ikke blot gjenoprettedes den overordentlige Sundhedskommission for Hovedstaden, men omtrent samtidig (1851) nedsattes ved kongeligt Kommissorium en særskilt Kommission, af hvilken H. blev Medlem, og hvis Opgave netop var at foreslaa Forholdsregler til Forebyggelse af den truende Kolera. 1852 udgav han en udførlig Beretning om Kommissionens Virksomhed og Resultater og drog s. A. som Regeringens delegerede til en international hygiejnisk Kongres i Briissel - den første og vistnok mest epokegjørende af saadanne Kongresser -, fra hvilken han hjemvendte beriget med yderligere Indsigter og Impulser, hvorom han ligeledes afgav Beretning. I det følgende Aar rejste han med Kraft i en Række Artikler i «Fædrelandet» Fordringen om sundere Boliger for de arbejdende Klasser og betonedede stærkt «de velhavendes og magthavendes Pligt til at hjælpe at stoppe de mange Kilder ikke blot til Sygdomme, men til Fattigdom, Synd og Misfornøjelse».

Foreløbig var dog Modstanden mod H.s Reformforslag fra de ældre officielle Avtoriteters Side for stærk og urokkelig, og han havde til Trods for sin nøje personlige Forbindelse med den unge Liberalismes ledende Mænd næppe udrettet noget betydeligt i lang Tid, hvis han ikke paa én Gang 1853 havde faaet den i flere Aar stærkt truende, skrækindjagende Kolera til Forbundsfælle. Da Epidemien med rivende Fart udbredte Død og Fordærvelse i vide Kredse, da de officielle Sundhedsvæsenets stode raadville og magtesløse, og H.s Advarsler viste sig kun alt for vel begrundede, kom han paa én Gang frem i første Række, og den af ham grundede og under hans Formandskab ledede private «Lægeforening mod Koleraens Udbredelse» blev det, der nu optog hele Hovedkampen mod Farsoten og i kort Tid førte den sejerrig til Ende ved Anvendelse af de fra England bekjendte Forholdsregler, navnlig ved Udrømning til luftige Opholdssteder af Beboerne i alle de stærkt forpestede Huse. Og da Epidemien var standset, fortsatte Lægeforeningen under H.s utrættelige Ledelse sin velsignelsesrige Virksomhed; endnu samme Efteraar rejste «Lægeforeningens Boliger» sig paa Østerbro, og for dette i sanitær Henseende saa betydningsfulde Foretagendes Trivsel og videre Fremme virkede H. derefter med uformindsket Energi i 35 Aar lige til sin høje Alderdom, ligesom han ogsaa var virksomt Bestyrelsesmedlem af andre Selskaber for gode Arbejderboliger, der senere oprettedes efter Lægeforeningens Forbillede; saaledes var han en af Stifterne af «Arbejdernes Byggeforening».

Ved Koleraepidemien var H. ikke blot bleven en af Hovedstadens mest populære Mænd, men tillige en Mand, hvis Mening ogsaa de ældre Avtoriteter maatte begynde at bøje sig for. Som et officielt Udtryk herfor beholdt han endnu samme Aar Professortitelen og valgtes af Sundhedskollegiet til Medlem af den overordentlige Sundhedskommission i Steden for Bang, der udtraadte paa Grund af de ham tilstødte Uheld i hans Kommissionsvirken. I de følgende Aar kom der ogsaa en ikke ringe Fart i de betydningsfulde hygiejniske Reformers, for hvis Realisation H. saa længe forgjæves havde arbejdet, og han kunde saaledes med berettiget Stolthed fremtræde for den paa hans Initiativ i 1858 sammenkaldte skandinaviske Kongres for Sundhedspleje i Kjøbenhavn. Han havde tilmed den særlige Tilfredsstillelse at se Koleraen, som efter 1853 aarlig svævede truende over Hovedstaden, stadig holdt i Skak; da Situationen i 1857 blev ganske særlig truende, fik Sundhedskommissionen ved provisorisk Lov en diktatorisk Myndighed, saa at H. kunde faa vidtgaaende Forholdsregler

trufne, om han end netop samtidig ved sin fortsatte, noget ensidige Fastholden af Koleraens Ikke-Smitsomhed begyndte at møde en ikke ringe Opposition fra sagkyndig Side, og om end for øvrigt de konservative Elementer i Administrationen fremdeles lagde Baand paa hans Reformiver og i det hele holdt saa meget igjen, at H. ved Gjennemførelsen af den nye kjøbenhavnske Kommunalforfatning og dermed følgende Sundhedsvedtægt i 1858 næppe ugjærne traadte tilbage fra sin officielle Stilling i Kommissionen, hvorved han saa meget friere og med saa meget større Eftertryk kunde kæmpe for sine Reformkrav som Privatmand.

I sin utrættede Agitation mod alle sundhedsfjendtlige Momenter slog han nu navnlig ind paa to Veje, der begge bragte ham i udstrakt Rapport til Almenheden. Den ene var Udgivelsen af et Tidsskrift med den træffende Titel: «Hygiejniske Meddelelser og Betragtninger», hvilket han redigerede alene indtil 1874, derefter indtil 1880 sammen med Professor Gædeken (hvorpaa det overtoges af Selskabet for Sundhedsplejen som dettes Organ), og i hvilket han ikke blot selv drøftede alle den offentlige og private Sundhedsplejes Kaar - altid paa samme klare, varme og indtrængende Maade, om end nok undertiden ud fra et lidt ensidigt Grundstandpunkt -, men ogsaa indførte talrige Bidrag fra yngre Hygiejnikere, der hovedsagelig hentede Impulser fra ham. Den anden Vej, han slog ind paa, var populære Foredrag, særlig beregnede paa Hovedstadens Smaafolk. Ved hans sympathetiske, menneskevenlige Personlighed, hans oratoriske og populariserende Evne, hans ejendommelige Blanding af dyb Varme og mild Humor sloge disse Foredrag i overordentlig Grad igjennem. Flere af dem ere trykte, til Dels særskilt i Piecer, saaledes den lille, fængslende, i fri Bearbejdelse fra Engelsk gjengivne, moraliserende Fortælling «Frisk Luft, Sæbe og Vand», der er udkommen i gjentagne Oplag og er meget karakteristisk for hans Agitationsmethode. Et af de Æmner, han oftere behandlede, var Misbrug af Alkohol og dens skæbnesvangre Følger, der fornedrede Mennesket til Dyr, og som derfor ogsaa maatte oprøre hans ideelle, dybt religiøse Opfattelse saaledes, at han kom til kategorisk at fordømme enhver Anvendelse af Alkohol i selve Lægekunstens Tjeneste; den samme religiøst begrundede Aversion viste han paa lignende Maade lige over for enhver, ogsaa lægevidenskabelig, Experimenteren med Hypnotismen paa Mennesker. Snart fik han dog igjen Lejlighed til paa officiel og fremtrædende Maade at virke for hele Landets Sundhedsvæsen, i det han i 1865 blev Medlem af det kgl. Sundhedskollegium - et synligt Udtryk for, at hans Avtoritet trods al aktiv og passiv Hemning voxede. Yderligere Vidnesbyrd herom fulgte snart efter. 1866-68 begyndte han et ildfuldt Felttog mod den i Fødselsstiftelsen hærgende Barselseber og særlig mod den i det nye Kommunehospital optrædende Hospitalsinfektion og hævdede i dette Spørgsmaal med stor Yderlighed sin engelske Antikontagionisme, der i øvrigt senere efterhaanden modificeredes, navnlig under Indflydelse af Pasteurs Arbejder, og i det hele mindre hvilede paa videnskabelige Præmisser end paa hans dybe Følelse, hans ikke ugrundede Frygt for de inhumane Konsekvenser af Smittelæren. Men til Trods for denne Uholdbarhed i hans videnskabelige Standpunkt, og skjønt hans Forslag om at modvirke Miasmerne ved Spredning af Patienterne i de saakaldte «blandede Afdelinger» paa det bestemteste bekæmpedes af de sagkyndige, hvis Mening her maatte have en afgjørende Vægt, satte han dog ved sin og sin trofaste Kampfælle Fengers Avtoritet lige over for Almenheden sit Forslag foreløbig sejrrig igjennem. Med fuldt uomtvistelig Berettigelse gennemførte han kort efter andre vigtige foreliggende Reformopgaver; ved et varmt og glimrende Foredrag paa det nordiske Industrimøde i 1872 «om Børns Anvendelse i Fabrikker» fremkaldte han den det følgende Aar vedtagne Fabriklov, og i Samarbejde med en anden filantropisk Hygiejniker, Dr. F. F. Ulrik, foranledigede han, at den gjældende, uheldige kjøbenhavnske Byggelov af 1871 underkastedes en gennemgribende hygiejnisk Revision, hvis Resultater fastsloges i en ændret Lov (1875), og ligeledes, at det uhyggelige, sundhedsfarlige Kvarter om Peder Madsens Gang demoleredes. Den sidste store hygiejniske Sag, det lykkedes ham at gennemføre, var Stiftelsen af Selskabet for Sundhedsplejens Fremme i Danmark i 1879. Som dets selvskrevne Formand fungerede han indtil 1888, og det var

paa hans Initiativ, at Selskabet skred til den vigtige Opgave at undersøge den Grund, hvorpaa Kjøbenhavn staar, efter de nyere Undersøgelsesmetoder.

Den i hele H.s Virken ganske særlig fremtrædende varme og praktiske Filanthropi gav sig frugtbringende Udslag i mange andre Retninger end de nævnte, strængt hygiejniske. Af Børnehospitalets Bestyrelse var han Medlem fra 1859, og Opførelsen af det smukke nye Dronning Louises Hospital skyldes for en ikke ringe Del hans utrættelige Arbejde. Han var Medlem af Sygehjemmets Bestyrelse, af Bestyrelsen for den gjensidige Hjælpeforening for kvindelige Haandarbejdere, af Komiteen for Anlæg af en Vandkuranstalt ved Silkeborg, hvilken han i stor Udstrækning vilde have anvendt til bedste for fattige syge. Overhovedet fremkom der i en lang Aarrække næppe nogen filantropisk Sag af større Rækkevidde, uden at han var medvirkende, ligesom hans Arbejdskraft samtidig benyttedes ogsaa i forskjellige andre Komiteer og Kommissioner til vigtige FormaaIs Fremme, baade inden for og uden for det lægevidenskabelige Omraade; af Komiteen for Danmarks Deltagelse i den internationale Kongres for Sundheds- og Redningsvæsen i Brüssel i 1876 var han et selvskrevede og virksomt Medlem.

Som fuldt tilhørende National-Liberalismens skjønne Blomstringstid var han en varm Skandinav, hvad der ogsaa har givet sig Udtryk i hans ivrige Deltagelse i de skandinaviske Naturforsker møder - i hvis danske Bestyrelse han 1868-86 virkede som Generalsekretær -, i det skandinaviske Lægemøde i Gøteborg 1870, hvor han fungerede som Formand for den medicinske Sektion, ligesaa i hans Virksomhed som dansk Afdelingsmedlem af den Letterstedtske Forening. Han dekoreredes med norske og svenske Ordener ligesom selvfølgelig med danske. Ved sin Udtrædelse af Sundhedskollegiet 1881 blev han Kommandør af Dannebrog af 2. Grad, ved sin Afskedigelse fra Livsforsikringsanstalten i 1888 af 1. Grad. Af flere udenlandske medicinske og hygiejniske Selskaber var han bleven Medlem, og ved den internationale Lægekongres i Kjøbenhavn 1884 var han Præsident for den hygiejniske Sektion. Ved det skandinaviske hygiejniske Lægemøde i Kjøbenhavn 1888 proklameredes han som Mødets Ærespræsident.

Men Alderens Tryk og tilstødende indgribende Sygelighedstilfælde begyndte ved denne Tid at gjøre sig stærkt gjældende. Han var dog endnu i Slutningen af 1889 saa arbejdsdygtig, at han i en med en Indledning forsynet Oversættelse af et Foredrag af den engelske Lægevidenskabsmand Richardson (trykt i «Tidsskr. f. Sundhedspleje») kunde slaa endnu et Slag for Afholdssagen, men i øvrigt levede han nu i sit udmærkede Hjems Hygge ganske tilbagetrukket og bestandig mere fordybet i de kristelige religiøse Tanker, hvoraf han altid havde været stærkt greben, og hvorom han ogsaa i sin Forfattervirksomhed - fornemmelig i sit mærkelige lille Skrift: «Om Menneskets Tilstand kort før Døden» (et Foredrag i Arbejderforeningen af 1860) - har givet et karakteristisk Vidnesbyrd. Efter et apoplektisk Anfald indtraf hans Død 16. Juni 1890. - 1852 havde han ægtet Birgitte Christiane Hohlenberg, Datter af Chef for Frederiksnagor (Serampore) Johannes Søbøtke H. og Datterdatter af Statsminister Ove Malling.

Carøe og Selmer, Den danske Lægestand, 6. Udg. Illustr. Tid. XXXI, Nr. 39. Ugeskr. f. Læger 4. R. XXII, 16 ff. Bibi. f. Læger 7. R. I, 332 f. og 404 ff. Tidsskr. f. Sundhedspleje i. R. II. J. Petersen, Koleraepidemierne.

Jul. Petersen.

(Fra DANSK BIOGRAFISK LEXIKON, tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537-1814. Udgivet af C. F. Bricka. Kjøbenhavn., 1887 - 1905).